

Владимир Р. ПОЛОМАЦ*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију, Катедра за српски језик

СЛАГАЊЕ НЕГАЦИЈА У СРПСКОСЛОВЕНСКОМ ЈЕЗИКУ СА АСПЕКТА ФУНКЦИОНАЛНОГ РАСЛОЈАВАЊА **

Полазећи од хипотезе да је конструкција са негираним универзалним квантификатором у препозицији и одсуством негације уз предикат (NegQ + NegV) одлика вишег стила српкословенског језика, у раду се на корпусу споменика српкословенског језика различитих жанрова истражује дистрибуција конкурентних конструкција за исказивање слагања негација наслеђених из старословенског канона. Поред потврде наведене хипотезе, истраживање упућује на књишки карактер конструкције NegQ + NegV у српкословенском језику, као и на ширење обима њене употребе у српкословенском језику вишег стила у односу на старословенски језик. Употреба ове конструкције у испитиваном корпусу, као и конкурентне конструкције са негираним универзалним квантификатором и негацијом предиката, у начелу потврђује досадашња сазнања о функционалном раслојавању српкословенског језика, заснована на истраживању других синтаксичких особина: предлошко-падежних конструкција, апсолутног датива, хипотактичких структура и партиципа.

Кључне речи: старословенски језик, српкословенски језик, функционално раслојавање, слагање негација.

1. Уводне напомене

Полазиште за настанак овога прилога представља наш претходни рад посвећен слагању негација у старосрпском језику (уп. Петковић, Поломац 2013). Емпиријско истраживање проведено у овоме раду показало је да се у старосрпском употребљавају два типа конструкција са слагањем негација: за први тип (NegQ + NegV – негирани универзални квантификатор и одсуство негације предиката, уп. пример 1),

* v.polomac@filum.kg.ac.rs

** Рад је урађен у оквиру научног пројекта *Историја српског језика* (178001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

идентификован само у манастирским даровницима, и то у оним њиховим деловима писаним српскословенским језиком, претпоставили смо да представља синтаксички грецизам наслеђен из старословенског, те као такав, и одлику вишег стила српскословенског језика; за други тип (NegQ + NegV // NegV + NegQ – негирани универзални квантификатор (у препозицији или постпозицији) и негирани предикат, уп. примере 2а и 2б), заступљен у српскословенским контекстима само по изузетку, претпоставили смо да представља синтаксички образац наслеђен из прасловенског, те као такав и одлику нижег стила српскословенског језика (Петковић, Поломац 2013: 18).¹ Примери се наводе према Петковић, Поломац 2013: 14:

- (1) љако ннѣтоже ползеѡа земљноѡе богатьство
 (2а) н ннѣсоже не отнесоше соѣ сего мнра
 (2б) не разорнховѣ ннѣсоже

У предмету овога рада налази се детаљније истраживање употребе конструкција са слагањем негација у српскословенском језику са циљем да се наведене хипотезе провере на репрезентативнијем материјалу, као и да се употпуне досадашња сазнања о функционалном раслојавању српскословенског језика, посебно репертоара синтаксичких црта карактеристичних за његов виши и нижи стил. Након кратког осврта на слагање негација у старословенском језику (т. 2), као и на теоријски концепт функционалног раслојавања српскословенског језика (т. 3), у раду ће бити представљена заступљеност конкурентних конструкција у српскословенским текстовима различитих жанрова (т. 4), након чега ће бити понуђени и најважнији закључци истраживања (т. 5).

2. Слагање негација у старословенском језику

За разлику од савремених стандардних словенских језика у којима употреба универзалног негираног квантификатора обавезно условљава негацију предиката, у канонским споменицима старословенског језика налазимо и конструкцију са негираним универзалним квантификатором и одсуством негације уз предикат (NegQ + NegV). Два типа конструкција региструје велики број старословенских граматика и лингвистичких студија посвећених негацији.² Типолошки посматрано, савремени стандардни словенски језици представљају језике са доследним слагањем негација, док старословенски представља језик са недоследним слагањем негација.³ Другим речима, у старословенском језику слагање негација доследно се проводи само уколико је универзални негативни квантификатор постпониран не-

¹ У овој раду, као и у Петковић, Поломац 2013, термин *слагање негација* (енгл. *negative concord*) ограничен је само на конструкције са универзалним негираним квантификатором и негираним предикатом. Будући да су ове конструкције типични облик слагања негација, у литератури се називају и *правим слагањем негација* (енгл. *negative concord proper*) (уп. Giannakidou 2000: 458–459; Kovačević 2016: 227). О другим конструкцијама које се могу подвести под термин *слагање негација* в. у Kovačević 2016: 236–238 на материјалу хрватског црквенословенског језика.

² Преглед најзначајније литературе о овом питању наведен је у Kovačević 2016: 234–236.

³ Типолошка подела на језике са доследним и недоследним слагањем негација (енгл. *strict i non-strict NC languages*) развијена је у Giannakidou 2006.

гираном предикату (тип NegV + NegQ, уп. пример 3), док је употреба негираног предиката факултативна уколико је универзални негирани квантификатор у препозицији (тип NegQ + NegV // NegQ + NegV, уп. примере 4а и 4б). Примери се наводе према Дуриданов 1991: 383–384:

(3) не въсхѣтитѣ нхъ никтоже отъ ржкы моста

(4а) никтоже обьштааго коньца оубѣжа

(4б) никтоже не възложн ржкы на нь

Конструкција са слагањем негација у старословенском значајно претеже над конструкцијом са одсуством негације предиката. Х. Кшишкова (1968: 24–25) износи податак да је конструкција NegQ + NegV у старословенском језику присутна приближно једном трећином примера. Прецизнији односи утврђени су за старословенска канонска четворојеванђеља: Т. Цакалиди (1981: 53) налази 71% примера са слагањем негација, Р. Вечерка (1989: 127; 1996: 137) указује на однос 1 према 2,6 у корист конструкције са слагањем негација у свим позицијама, док А. Ковачевић (2015: 235) упућује на однос 1 према 3 у *Маријином јеванђељу*. Од укупног броја примера са глаголом у постпозицији (око 72% свих примера) слагање негација је у *Маријином јеванђељу* проведено у чак 65% примера (уп. Ковачевић 2016: 235–236).

Централно питање у досадашњој литератури о слагању негација у старословенском језику представља питање евентуалног грчког порекла конструкције NegQ + NegV. Историјат проблема сажето представља Д. Вилис (2013: 369–375), опрезно прихватајући став А. Вајана (1948: 357), по коме је конструкција NegQ + NegV, иако прасловенског порекла, у старословенском језику била у повлачењу, те да се у њему јављала само под грчким утицајем. У прилог овоме мишљењу сведочи и чињеница да конструкција NegQ + NegV представља преовлађујући модел исказивања реченичне негације у грчком језику све до касног средњег века (XI–XIV) (уп. Chatzopoulou 2012: 275). У Петковић, Поломац 2013 отишли смо и корак даље у односу на поменути став А. Вајана, те смо на основу материјала старосрпског језика, у коме је слагање негација доследно проведено, указали и на могућност преиспитивања прасловенског порекла конструкције NegQ + NegV.⁴

3. Функционално раслојавање српскословенског језика

Функционално раслојавање српскословенског језика условљено је различитом употребом конкурентних језичких средстава наслеђених из старословенског канона, ређе морфолошких (уп. Јерковић 1984: 64), најчешће лексичких и синтаксичких (уп. Грковић-Мејдор 2007а: 443). Виши стил српскословенског језика реализује се у оригиналним и преведеним делима сакралног карактера, а одликује га строга граматичка норма која се на синтаксичком плану испољава употребом књишких

⁴Након Д. Вилиса овим питањем се бавила А. Ковачевић (2015: 234–235), која умањује значај грчког језика, чему у прилог посебно истиче „sam sustav niječnoga slaganja u starocrkvenoslavenskom jeziku koji nipošto nije rezultat slučajnosti ili prevoditeljskog odabira”.

категорија – синтаксичких категорија наслеђених из старословенског језика, непознатих вернакулару, међу којима су најзначајнији калкови и неологизми (уп. Грковић-Мејдор 2007а: 435). Нижи стил српкословенског језика реализује се у делима профаног карактера, као и у нелитургијским делима сакралног карактера, а одликује га флексибилна граматичка норма која се на синтаксичком плану испољава отклоном од књишких категорија, односно давањем предности оним синтаксичким средствима која постоје у вернакулару (уп. Грковић-Мејдор 2007а: 433; 2007б: 453).

Досадашња истраживања функционалне раслојености српкословенског језика, било она усмерена теоријско-методолошки (уп. Грицкат 1984–1985; Грковић-Мејдор 2007а; 2007б; 2012), било она емпиријски усмерена на синтаксичке одлике конкретних рукописа, не доносе много података о слагању негација. Посебним истраживањима најчешће је обухваћена синтакса апсолутног датива (уп. само Грковић-Мејдор 2007в; Курешевић 2007; 2013) и хипотактичких структура (уп. само Курешевић 2014а; 2014б; 2015), док се слагању негација посвећује релативно мала пажња у оквиру радова посвећених опису језичких (уже синтаксичких) одлика мањег броја српкословенских споменика. Највећи број ових споменика писан је вишим стилем, уз веома доследну употребу конструкције са одсуством негације предиката (NegQ + NegV).⁵ Доследно слагање негација (конструкција NegV + NegQ) бележи се само у српкословенском рукопису Атонског преписа *Јустинијановог законика* (XV век) (уп. Драгин 2010: 69).

Утврђивање детаљне заступљености конкурентних конструкција за исказивање слагања негација у српкословенским текстовима различитих жанрова, поређење са њиховом употребом у споменицима старословенског канона, као и разматрање употребе у контексту тематике и садржаја текста (односно сакрално–профано), његове типологије (односно поетски текст – прозни текст) и порекла (односно оригинал–превод), те индивидуалног стила писца и епохе, требало би – у крајњем резултату – да нам пружи додатне аргументе за потврду хипотезе о књишком карактеру конструкције NegQ + NegV.

4. Преглед и анализа грађе

Истраживање је засновано на корпусу српкословенских текстова различитих жанрова подељених према опозицији сакрално–профано, а затим хијерархизованих и класификованих на тринаест категорија према Курешевић 2007: 431. Истражени су текстови сакралног карактера у оквиру следећих жанрова: 1) химнографска литература, 2) хагиографска литература, 3) описи преноса моштију, 4) панегиричка литература, 5) црквеноправна литература, 6) епистоларна и путописна литература, 7) апокрифна литература, 8) записи и натписи. Текстови профаног карактера припадају следећим жанровима: 1) историографска литература, 2) наративна литература / „белетристика”, 3) научна и филозофска литература, 4) законици, 5) повеље и писма.

⁵ У питању су следећи споменици: Псалтир Црнојевића (Грковић-Мејдор 1993: 169), Теодосијево Житије Св. Симеона у препису таха Марка (XIV век) (Драгин 2007: 183), Култни списи посвећени кнезу Стефану Штиљановићу (Драгин 2009: 21), Земљораднички закон у Хиландарском рукопису из XV века (Драгин 2010: 80), Проглас Константина Филозофа (Хил 23) (Драгин 2014: 243).

Конструкције са слагањем негација веома су ретко бележене у химнографским текстовима, у описима преноса моштију, у текстовима који припадају панегиричкој литератури, као и у текстовима епистоларног и путописног карактера. У наведеним текстовима, писаним вишим стилем српскословенског језика, међу малобројним примерима у којима очекујемо слагање негација, конструкција NegQ + NegV најчешће се употребљава доследно, док се остале конструкције са слагањем негација срећу само у изолованим примерима.

У највећем броју испитаних химнографских текстова (*Служба Св. Симеону Св. Саве*, Теодосијева *Служба Св. Петру Коришком*, Кантакузинов *Канон повратку моштију Јована Рилског*) бележи се искључиво конструкција NegQ + NegV.⁶ Изузетак представља *Служба Св. Сави*, у којој се налази и један пример за NegV + NegQ: *и не ѿбрѣтоше оу нѣхъ нѣчесоже оу келнахъ* 78, поред *нѣчесоже зла створѣшедъ* 78 (према Богдановић 1980).⁷ Слагање негација није забележено у Теодосијевом *Заједничком канону Спасу Христу, Св. Симеону и Сави*.⁸ Посебан коментар захтева текст Кантакузинове *Молитве Богородици*, у којем се поред примера за NegQ + NegV: *ни єдино же пате длѣсти љубити* 118 (према Ангелов, Данчев и др. 1989), у истом примеру у другим преписима употребљавају различите конструкције: тако у издању Јовановић 2013 налазимо NegQ + NegV: *ничто же бо єн не вѣзможно єсть* 154, док у издању Ангелов, Данчев и др. 1989 налазимо конструкцију са слагањем негација *ничто же бо єн не вѣзможно* 18.

Конструкција NegQ + NegV доследно се употребљава у Цамблаковом *Слову о преносу моштију Св. Петке у Видин*,⁹ док се у *Рилској повести* Владислава Граматика, поред више примера за NegQ + NegV, само у једном примеру бележи и NegV + NegQ: *вѣ єже не датн снѣмъ никакоже стѣо нѣзъ града изнєстн* 130 (према Трифуновић 1975). Слагање негација није забележено у *Опису преноса моштију Св. Луке из Рогоса у Смедерево*.¹⁰ Међу малобројним примерима у панегиричкој литератури доследно долази конструкција NegQ + NegV. Примери су забележени само у делима Димитрија Кантакузина и Непознатог Раваничанина: *и никто бо ѿ тѣбѣ прошєнїє проснѣвъ* 91 (*Похвала Св. Николи*, према Ангелов, Данчев и др. 1989), *єже никакоже ж нтн повелѣвающе хрїстїаномъ* 87 (*Похвално слово Димитрију Солунском*, према Ангелов, Данчев и др. 1989), *ничто же вѣ мнрѣ сѣн вѣнєсєхомъ* 74 (*Слово о Св. кнезу Лазару*, према Трифуновић 1975). Примери за слагање негација нису забележени у Јефимијиној *Похвали кнезу Лазару, Тужбалици над Ђурђем Бранковићем, Натпису на мраморном стубу на Косову* Стефана Лазаревића, као ни у *Похвали кнезу Лазару*.¹¹

Највећи број прегледаних текстова путописног и епистоларног карактера одликује изостанак конструкција са слагањем негација: *Писмо игуману Спиридону*

⁶ Наведени текстови истражени су на основу следећих издања: Јовановић 1998: 193–221; Новаковић 1884: 12–27; Ангелов, Данчев и др. 1989: 58–77.

⁷ Примери су ексцерпирани и навођени према броју стране у издању. Изузетак представљају примери из *Карејског* и *Хиландарског типика*, ексцерпирани и навођени према рукопису. Примери из српских средњовековних повеља и писама, *Душановог законика*, *Закона о рудницима* деспота Стефана Лазаревића и *Романа о Троји* преузимани су из Петковић, Поломац 2013.

⁸ Текст је истражен на основу издања Трифуновић 1975: 50–55.

⁹ Закључак је донет на основу издања Трифуновић 1975: 90–93.

¹⁰ Издање текста у Трифуновић 1975: 118–123.

¹¹ Наведени текстови истражени су на основу следећих издања: Трифуновић 1975: 85; Новаковић 1904: 309–313; Јерковић 1976: 137–145; Даничић 1861: 358–368.

Св. Саве, Писмо Никону Јерусалимцу Јелене Балшић, *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића.¹² Доследна употреба конструкције NegQ + NegV у малобројним примерима бележи се у *Повести о јерусалимским црквама и пустињским манастирима* Никона Јерусалимца, у Силуановим *Епистолијама*, као и у *Посланици Димитрију* Владислава Граматака.¹³ У односу на поменути три текста, релативно великим бројем примера (укупно шеснаест) конструкције NegQ + NegV издваја се Кантакузинова *Посланица кир Исаји*: уп. само *нко ѿ злыѣ ннѣто же свѣкъплат се любѣви* 149 (према Ангелов, Данчев и др. 1989). Посебност овога текста огледа се и у неколико потврда конструкције NegQ + NegV: *ннѣтоже оубо да не прѣлаѣнтѣ те* 159, *ннѣтоже оубо ѿ вѣрнѣ да не прѣластнѣ се* 166, *неповннѣюще хѣ законѣ неполагающе ннѣкогѣ не ѿсвѣати* 164, као и у једном примеру за NegV + NegQ: *без мене во, рѣ хѣ не можете свѣрнѣти ннѣсоже* 160. Употреба негације у прва три примера може бити резултат угледања на сличне прескриптивне конструкције у типцима и манастирским даровницама (в. ниже), док се у последњем примеру огледа утицај вернакулара у конструкцији са директним говором.

У жанровима сакралног карактера највећи број примера за слагање негација бележи се у хагиографској књижевности (уп. табелу 1), што је и очекивано с обзиром на природу текста (проза) и наративни начин приповедања.

Табела 1. Слагање негација у српскословенској хагиографској књижевности

Житије/Тип негиране конструкције	NegQ + NegV	NegQ + NegV	NegV + NegQ
<i>Житије Св. Симеона</i> Св. Саве	4	5	2
<i>Житије Св. Симеона</i> Стефана Првовенчаног	4	2	2
Доментијаново <i>Житије Св. Симеона</i>	9	5	8
Доментијаново <i>Житије Св. Саве</i>	19	33	13
<i>Живот Стефана Лазаревића</i> К. Филозофа	35	2	3
<i>Житије Јована Рилског</i> Д. Кантакузина	13	/	/
<i>Житије Георгија Кратовца</i> попа Пеје	21	2	6
УКУПНО	105	50	34

Поглед на целину корпуса хагиографске књижевности упућује на значајне варијације у делима појединачних писаца. Доследном употребом конструкције NegQ + NegV у *Житију Јована Рилског* (издање Ангелов, Данчев и др. 1989: 26–43) издваја се од осталих стваралаца Димитрије Кантакузин, писац чији је језик изразито

¹² Текстови су истражени према Јовановић 1998: 223–229 и Трифуновић 1975: 87–89, 113–114.

¹³ Уп. издања наведених текстова у Трифуновић 1975: 115; Богдановић 1979: 195 и Стојановић 1902: 103–107.

високог стила, „узорни образац стила епохе *плетеније словес*” (уп. Грковић-Мејџор 2007г: 470; Курешевић 2007: 432). Конструкција NegQ + NegV значајно преовлађује и у *Животу деспота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа, а нешто мање и у *Житију Георгија Кратовца* попа Пеје.¹⁴ У осталим разматраним делима овога жанра, а посебно у Доментијановом *Житију Св. Саве*, запажа се фреквентнија употреба конструкције NegQ + NegV // NegV + NegQ. Давање предности синтаксичкој црти која је присутна и у вернакулару забележено је у српскословенској хагиографској књижевности (у делима Теодосија и Светога Саве) и у сфери предлошко-падежних и партиципских конструкција (уп. Грковић-Мејџор 2012: 290–291). Приближавање живој речи кроз фреквентну употребу конструкција NegQ + NegV // NegV + NegQ у поменутих текстовима може бити условљено и прагматички – честом њиховом употребом у директном и индиректном говору: уп. само примере из Доментијановог *Житија Св. Саве* (према Јовановић 2001): *основанїа во много. також[е] рет(е) ап(о)с(то)ль. никтоже не может положити. нъ тък'мо еже положи д(оу)хъ с(вє)ты 228, и р(е)чє къ пр[ѣ]п[о]доб[ь]ноиѡз ц(а)рь. тако ни єдинъ от[ъ] тѣх[ъ] нѣсть п[о]доб[ь]нь толикои с(вє)т(н)ны 196.*

Фреквентна употреба конструкција са слагањем негација под утицајем старосрпског језика забележена је у црквеноправној литератури. У релативно кратком тексту *Карејског типика* потврђена је само конструкција NegV + NegQ: *и что ѡбрѣтаѣтъ се оу келни. или вино или ѡвоше. да не иметь оудимати нашъ манастирь ницесаре от того 30–32, а манастирь ни нгоумень да не имать никогере ѡбласти над келновъ 49–50, ть да прѣбываѣтъ до живота своего. непрѣдѣньнь ни от когоже 41–42.* У сва три наведена примера конструкција са слагањем негација употребљена је у оквиру директивне (прохибитивне) клаузе са партикулом *да*, у делу текста у којем се формулише правна одредба са универзалним важењем, на исти начин као и у диспозицијама средњовековних манастирских даровница и потврдних привилегија упућених Дубровнику (уп. Петковић, Поломац 2013: 17). У знатно обимнијем тексту *Хиландарског типика* потврђени су примери како за NegQ + NegV (укупно осамнаест), тако и за NegQ + NegV (три примера) // NegV + NegQ (једанаест примера). Овакво стање очекивано је с обзиром на порекло типика (адаптирани превод са грчког), његову структуру и садржај (делови текста са профаном тематиком), као и досадашња сазнања о језику у делима Св. Саве (уп. Ивић 1979; Грковић-Мејџор 2007д). Дистрибуција конкурентних конструкција за исказивање негације примарно је условљена текстуалним и прагматичким чиниоцима. Конструкција NegQ + NegV // NegV + NegQ најчешће се употребљава у оним деловима текста у којима се прописују одредбе о понашању и животу монаха. Прескриптивна одредба – као и у *Карејском типичу*, средњовековним повељама и оригиналним законцима – најчешће се формулише независним клаузама са партикулом *да*: *нпр. исповѣдающе се да ничесоже не ськрнют[ъ] 11v/11–12, да не подасть другг другогу ѣденниа никоего 15v/3–4.* Специфичност типика представља употреба прескриптивног инфинитива са уопштеним агенсом, чиме се истиче универзалност важења правне одредбе: *Θ не имати никомоуже въ келни ѣденнѣ 27v/26–28r/1* (у наслову поглавља).¹⁵

¹⁴ Текстови су истражени на основу Јагић 1875: 244–328 и Богдановић 1976: 203–267.

¹⁵ О овом инфинитиву у *Хиландарском типичу* детаљније у Грковић-Мејџор 2007д: 283–285.

Будући да су у оквиру жанра апокрифа истражени само текстови писани нижим стилем српскословенског језика, очекивана је доследнија употреба конструкције NegQ + NegV // NegV + NegQ.¹⁶ Искључива употреба NegV + NegQ забележена је у *Варуховом откровењу* (у преписима манастира Савине и Никољца), у краћој верзији апокрифа о Адаму и Еви у српском препису из XVI века, као и у посебној верзији *Варуховог откровења* у српском препису из XVI века.¹⁷ Поред већег броја примера за NegQ + NegV // NegV + NegQ, у тексту апокрифа о Еноху (према српском препису из Народне библиотеке у Бечу) и српским преписима *Епистоле о недељи* забележен је и по један изоловани пример конструкције NegQ + NegV: *никтоже може расказати овог рукописанја* (према Јовановић 2003: 234), *земла же ничтоже мидондеть* (према Јовановић 2005б: 496). Слагање негација није забележено у кратком тексту апокрифа *Слово како Давид написа Псалтир* (Тиквешки и Никољски препис).¹⁸

Разноврсност корпуса средњовековних записа и натписа, као и употреба различитих стилова у зависности од садржаја текста и образованости писца, условили су и различиту употребу конструкција са слагањем негација. У прегледаним записима са старих рукописа манастира Хиландара (према Богдановић 1978) забележен је мали број примера, уз равноправан однос конкурентних конструкција. Посебно истицање заслужује конструкција са слагањем негација у потврђним формулама по узору на манастирске даровнице: *и да не дрзнет никтоже како ѿтети ю 83*, *да е не ни ни кто ѿтнитъ ѿт свете цркъве 84*, као и у примерима директног говора: *не ѿбаче се јдино вѣдъ и вѣроу тако рекы: безъ мене не можете ниче(соже) 150*. Другачији је однос конкурентних конструкција у првој књизи старих српских записа и натписа (уп. Стојановић 1902). Примери са слагањем негација долазе у две трећине забележених примера, најчешће у записима исповедног тона: *нпр. и не ѿставнхъ ни јднного слова ни строкы 18*, *во(гъ) вѣс(тъ) никако же не дах себе покоя 199*, *понеже по самохотію ничтоже нѣсцо творилн 226*, као и у потврђним формула карактеристичним за пословноправну писменост: *нпр. и да си имать више реченна црква сію кнѣз никни не ѿемлима 176*, *и никако ѿсобно да не држе ничто ѿ нихъ 189*, *и да ю никто не ѿннитъ ѿ сего места 373*.

Међу жанровима профаног карактера најмање примера употребе конструкција са слагањем негација налази се у историографској литератури. И док се у прегледаним летописима (према Стојановић 1927) налазе малобројни примери и за NegQ + NegV и NegQ + NegV: *и вѣса краснаа вѣка сего ничтоже вѣмѣннѣ 70/71*, *такоже ѿ царь и краликъ никтоже до сего вѣдмене не ѿбрѣте се 75*, у родословима се (према Стојановић 1927) бележе само два примера, оба за конструкцију NegV + NegQ: *енже тѣно подь слънцецъ не дню быти ничтоже 34*, *не обрѣтает се нигдеже 36*.

Изразита варијантност у употреби конструкција са слагањем негација одликује текстове који припадају наративној прози // „белетристици”, текстове научно-филозофске литературе, као и средњовековне законике. Слагање негација се у текстовима ових жанрова начелно реализује у складу са језичким оквиром који подразумева

¹⁶ За будућа истраживања остаје питање употребе конструкција са слагањем негација у апокрифима у којима се српскословенска норма доследније поштује. О једном таквом апокрифу (*Јеванђеље по Јакову* из зборника манастира Велика Лавра на Атосу) уп. у Грковић-Мејџор 2012: 294.

¹⁷ Наведени апокрифи истражени су на основу следећих издања: Јовановић 1996: 563–574; Јовановић 2005б: 367–377; Јовановић 2009: 363–378.

¹⁸ Текст апокрифа истражен је на основу издања Јовановић 1999б: 307–309.

могућност кретања од старосрпског језика преко српскословенског језика нижег стила до српскословенског језика вишег стила.

Преглед употребе конструкција са слагањем негација у текстовима наративне прозе // „белетристике” наведен је у табели 2.¹⁹

Табела 2. Слагање негација у наративној прози // „белетристици”

Текст/Тип негиране конструкције	NegQ + NegV	NegQ + NegV	NegV + NegQ
<i>Српска Александрида</i>	17	24	9
<i>Слово о Александру Тројанском</i>	/	1	/
<i>Роман о Троји</i>	/	12	7
<i>Муке блаженог Гроздија</i>	/	/	/
<i>Стефанит и Ихнилат</i>	46	3	20
УКУПНО	65	40	42

Доследном употребом конструкција са слагањем негација у духу старосрпског језика издваја се *Роман о Троји* (уп. Петковић, Поломац 2013: 15). Српскословенским језиком нижег стила писана је *Српска Александрида*, у којој је конструкција са слагањем негација двоструко фреквентнија у односу на конструкцију NegQ + NegV. Обрнут однос конкурентних конструкција у роману *Стефанит и Ихнилат* упућује на приближавање језика овога романа српскословенском језику вишег стила. На исти закључак упућују и истраживања хипотактичких структура и употребе активних партиципа у овом роману (уп. Бајић 2017; Рабреновић 2017). Овакав језички израз условљен је морализаторским карактером текста, као и чињеницом да је роман настао у оквиру хиландарске преписивачке радионице (уп. Рабреновић 2017: 46).

Међу текстовима који припадају научно-филозофској литератури доследном употребом конструкције са слагањем негација одликује се текст *Физиолога* (према издању Novaković 1879), писан старосрпским језиком, као и текст *Хиландарског медицинског кодекса N. 517* (према издању Катић 1989), писан мешовитим језиком са различитим степеном удела српскословенских и старосрпских одлика (уп. Јовић 2004). С друге стране, у тексту *Сказанија о писменех* Константина Филозофа (према издању Јгичь 1885–1895: 366–517), писаним вишим стилем српскословенског језика, изразито преовлађује конструкција NegQ + NegV (преко осамдесет примера), док је конструкција са слагањем негација забележена веома ретко: NegV + NegQ долази у десетак примера, а NegQ + NegV само у једном примеру у директном говору: он же рѣтнн єдннѣ ннѣ не възможе 389. Употреба конструкција са слагањем негација у овом делу, као и у *Животу деспота Стефана Лазаревића*, резултат је образованости писца. На исти закључак упућује и истраживање употребе апсолутног датива у овим делима (уп. Курешевић 2007: 442).

¹⁹ Текстови су истражени на основу следећих издања: Маринковић, Јерковић 1985; Моџулјскиј 1893: 371–381; Ringheim 1951; Daničić 1870: 261–310, 311–312.

Искључива употреба конструкције са слагањем негација одликује средњовековне оригиналне законице (*Душанов законик* и *Закон о рудницима* деспота Стефана Лазаревића) (уп. Петковић, Поломац 2013: 15). На избор конкурентних конструкција са слагањем негација у средњовековним законицима преведеним са грчког може утицати припадност одређеној текстолошкој варијанти, као и шира друштвена намена текста (уп. Драгин 2011: 87). Тако се у хиландарском препису *Земљорадничког закона* из XV века, писаном вишим стилем српскословенског језика, доследно употребљава конструкција NegQ + NegV (уп. Драгин 2011: 80), док се у Атонском препису *Јустинијановог закона*, писаном нижим стилем српскословенског језика, доследно употребљава конструкција са слагањем негација (уп. Драгин 2010: 69). У контексту ових чињеница, не представља изненађење скоро доследна употреба конструкције NegQ + NegV у тексту *Синтагмата* Матије Властара (према издању Новаковић 1907).²⁰

Међу српским средњовековним повељама и писмима – као што је већ речено у уводу рада – конструкција NegQ + NegV забележена је само у манастирским даровницама, најчешће у уводу текста, ређе и у оним деловима текста у којима се формулише или потврђује правна одредба (уп. примере у Петковић, Поломац 2013: 15). Двоструко малобројнији српскословенски примери конструкције NegQ + NegV // NegV + NegQ најчешће су употребљени у формули потврђивања владаревог дара (уп. примере у Петковић, Поломац 2013: 15–16). У повељама и писмима световне садржине конструкција са слагањем негација употребљава се доследно, уз неколико изузетака који се могу објаснити утицајем романског језика дубровачких писара (уп. Петковић, Поломац 2013: 17).

5. Закључне напомене

Проведено истраживање потврдило је полазну хипотезу по којој конструкција NegQ + NegV представља књишку категорију (највероватније грецизам) карактеристичну за српскословенски језик вишег стила. У испитиваним споменицима вишег стила српскословенског језика ова се конструкција употребљава са знатно вишом фреквенцијом него у споменицима старословенског канона. Конструкција NegQ + NegV, као и конкурентна конструкција NegQ + NegV // NegV + NegQ, ретко се употребљавају у поетским текстовима, док се међу прозним текстовима фреквентније срећу у житијима, типцима, наративној прози // „белетристици” и пословноправној писмености. Варијације у употреби конкурентних конструкција са слагањем негација у сакралним жанровима примарно су условљене литургијским или нелитургијским карактером текста (култни списи – типци, апокрифи, записи и натписи), као и индивидуалним особинама аутора (образованошћу у случају Константина Филозофа) или особинама аутора и стилем епохе (нпр. у делима Д. Кантакузина). Варијантност у употреби конкурентних конструкција у профаним

²⁰ Због изузетно обимног текста примери су ексерпирани селективно. На првих сто страница забележено је педесетак примера за NegQ + NegV, као и само један пример за NegQ + NegV: и дню ниндинодоује не вѣдѣти (према Новаковић 1907: 13).

жанровима најчешће је условљена садржајем и структуром текста (манастирске да-ровнице – световне повеље и писма), пореклом текста (оригинални законици – пре-ведени законици), припадношћу одређеној текстолошкој варијанти или широј наме-ни текста (уп. различите језичке реализације у преводној књижевности и преводном законодавству), као и индивидуалним особинама аутора (уп. стање у *Сказанију о писменех* Константина Филозофа). Међу најзначајнијим прагматичким чиниоцима који утичу на избор конкурентних конструкција посебно треба издвојити употре-бу конструкције са слагањем негација у прескриптивним (директивним) одредбама црквеноправних и пословноправних текстова, као и у директном и индиректном говору у текстовима наративног карактера (посебно у житијима и наративној прози // „белетристици“). Употреба конструкције NegQ + NegV у испитиваном корпусу, као и конкурентне конструкције NegQ + NegV // NegV + NegQ, у начелу потврђује досадашња сазнања о функционалном раслојавању српскословенског језика, засно-вана на истраживању других синтаксичких одлика: пре свега, предлошко-падежних конструкција, апсолутног датива, хипотактичких структура и партиципа.

Литература

- Бајић В. „Хипотактичке структуре за исказивање темпоралних односа у делу *Сте-фанит и Ихнилат*: филолошка и функционалностилска анализа.” *Прилози про-учавању језика*, књ. 48 (2017): стр. 3–30.
- Грицкат И. „О дихотомији књижевног израза.” *Cyrrilomethodianum*, књ. VIII–IX (1984–1985): стр. 17–27.
- Грковић-Мејдор Ј. *Језик „Псалтира” из штампарије Црнојевића*. Подгорица: ЦАНУ, 1993.
- Грковић-Мејдор Ј. „О методологији проучавања црквенословенског језика.” *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојано-вића (2007а): стр. 427–443.
- Грковић-Мејдор Ј. „Диглосија у старосрпској писмености.” *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића (2007б): стр. 443–460.
- Грковић-Мејдор Ј. „Апсолутни датив у српскословенском преводу романа *Ваарлам и Јоасаф*.” *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад: Издавачка књижарни-ца Зорана Стојановића (2007в): стр. 290–308.
- Грковић-Мејдор Ј. „Димитрије Кантакузин.” *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића (2007г): стр. 460–472.
- Грковић-Мејдор Ј. „Инфинитив у *Хиландарском типичу* Светога Саве.” *Списи из историјске лингвистике*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојано-вића (2007д): стр. 276–289.
- Грковић-Мејдор Ј. „О функционалностилској раслојености српскословенског јези-ка.” *Кирило-Методијевски студии*, књ. 21 (2012): стр. 288–299.
- Драгин Н. *Језик Теодосијевог житија светог Саве у препису монаха Марка из XIV века*. Нови Сад: Тиски цвет, 2007.

- Драгин Н. „Синтаксичке одлике култних списа посвећених кнезу Стефану Штиљановићу.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LII/2 (2009): стр. 7–27.
- Драгин Н. „Јустинијанов закон у Атонском препису из XV века.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LIII/1 (2010): стр. 61–79.
- Драгин Н. „Земљораднички закон у Хиландарском рукопису из XV века.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LIV/2 (2011): стр. 71–91.
- Драгин Н. „Синтаксичке одлике Прогласа Константина Филозофа (Хил 23).” Радич Ј. и Савић В. (ур.). *Свети Ђирило и Методије и словенско писано наслеђе*, Београд: САНУ (2014): стр. 237–254.
- Дуриданов И. (ред.). *Грамматика на старобългарския език*. София: Издателство БАН, 1991.
- Ивић П. „О језику у списима светога Саве.” Ђурић В. (ур.). *Сава Немањић – свети Сава. Историја и предање*. Београд: САНУ, стр. 169–175.
- Јовић Н. *Језик Хиландарског медицинског кодекса N. 517*. Ниш: Филозофски факултет, 2004.
- Јерковић В. „Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему.” *Југословенски семинар за стране слависте*, књ. 33–34 (1984): стр. 55–66.
- Курешевић М. „Функционална раслојеност српскословенског језика посматрана кроз употребу апсолутног датива.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. L (2007): стр. 429–447.
- Курешевић М. „Прилог познавању сакралног стила српскословенског језика: апсолутни датив.” Грковић-Мејџор Ј. и Кончаревић К. (ур.). *Теолингвистичка проучавања словенских језика*. Београд: САНУ (2013): стр. 401–418.
- Курешевић М. *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2014а.
- Курешевић М. „Функционалностилске одлике језика житија Константина Филозофа из Рилског зборника Владислава Грамматика: хипотактичке структуре.” Радич Ј. и Савић В. (ур.). *Свети Ђирило и Методије и словенско писано наслеђе*, Београд: САНУ, 2014б.
- Курешевић М. „Проучавање хипотактичких структура и њихова улога у расветљавању функционалне раслојености српскословенског језика.” Грковић-Мејџор Ј. и Ружић В. (ур.). *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет (2015): стр. 64–82.
- Петковић Ј., Поломац В. „Слагање негација у старосрпском језику.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LVI/2 (2013): стр. 7–22.
- Рабреновић М. *Употреба активних партиципа у делу Стефанит и Ихнилат у препису из 17. века. Необјављени завршни рад*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2017.
- <http://remaster.ff.uns.ac.rs/materijal/punirad/Master_rad_20170922_sjk_230020_2016.pdf> 23. 01. 2018.
- Цакалиди Т. „Общеприцательные конструкции в древнеболгарских текстах евангелия-тетра X–XI вв.” *Paleobulgarica/Старобългаристика*, V/1 (1981): стр. 48–54.

*

- Chatzopoulou A. *Negation and Nonveridicality in the History of Greek. Doctoral dissertation*. Chichago: University of Chichago, 2012.
- Giannakidou A. „Negative ... Concord?.” *Natural Language and Linguistic Theory*, 18 (2000): pp. 457–523.
- Giannakidou A. „N-words and Negative Concord.” Martin Everaert et al. (eds.). *The Syntax Companion*. Oxford: Blackwell (2006): pp. 327–391.
- Kovačević A. *Negacija od čestice do teksta: usporedna i povijesna raščlamba negacije u hrvatskoglagoljskoj pismenosti*. Zagreb: Staroslavenski institut, 2016.
- Křížková H. „К вопросу о так называемой двойной негации в славянских языках.” *Slavia*, XXXVII/1 (1968): pp. 21–39.
- Vaillant A. *Manuel du vieux slave I–II*. Paris: Institut d’ Etudes slaves, 1948.
- Večerka R. *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax. I. Die lineare Satzorganisation*. Freiburg: U. W. Weiher, 1989.
- Večerka R. *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax. III. Die Satztypen: Der einfache Satz*. Freiburg: U. W. Weiher, 1996.
- Willis D. „Negation in the history of the Slavonic languages.” David Willis, Christopher Lucas, Anne Breitbarth (eds.). *The History of Negation in the languages of Europe and the Mediterranean. Volume I: Case Studies*. Oxford: Oxford University Press (2013): pp. 341–399.

Извори

- Ангелов Б., Данчев Г., Кожухаров С., Петков Г. (прир). Д. Кантакузин, *Събрани съчинения*. София: Издателство на БАН, 1989.
- Богдановић Д. „Житије Георгија Кратовца.” *Зборник историје књижевности*, књ. 10 (1976): стр. 203–267.
- Богдановић Д. *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиланадара*. Београд: САНУ, Народна библиотека Србије, 1978.
- Богдановић Д. „Епистоле кир-Силуанове.” *Зборник Филозофског факултета*, књ. XIV, св. 1 (1979): стр. 195–201.
- Богдановић Д. *Најстарија служба светом Сави*. Београд: САНУ, 1980.
- Даничић Ђ. „Похвала кнезу Лазару.” *Гласник Друштва србске словесности*, књ. XII (1861): стр. 358–368.
- Даничић Ђ. (прир.). *Доментијан, Живот светог Симеона и светог Саве*. У Биограду: У Државној штампарији, 1865.
- Јагић В. „Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српског.” *Гласник Српског ученог друштва*, књ. XLII (1875): стр. 244–328.
- Јагичъ В. „Книга Константина Философа и граматика о письменехъ.” *Разсужденія о южнославянској и русској старини о церковно-славянскомъ языкѣ. Изслѣдованія по русскому языку*. Санктпетербургъ: Изданіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ, томъ I (1885–1895): стр. 366–517.

- Јерковић В. „Натпис на мраморном стубу на Косову.” *Зборник историје књижевности*, књ. 10 (1976): стр. 137–145.
- Јовановић Т. „Варухово открочење у преписима манастира Савине и Никољца.” *Српски језик*, књ. 1 (1996): стр. 563–574.
- Јовановић Т. (прир.). Свети Сава, *Сабрана дела*. Београд: СКЗ, 1998.
- Јовановић Т. (прир.). Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*. Београд: СКЗ, 1999а.
- Јовановић Т. (прир.). „Српски преписи апокрифа *Како Давид написа псалтир*.” *Археолошки прилози*, књ. XXI (1999б): стр. 307–309.
- Јовановић Т. „Апокриф о Еноху према српском препису из Народне библиотеке у Бечу.” *Археолошки прилози*, књ. XXV (2003): стр. 209–238.
- Јовановић Т. „Епистола о недељи у српским преписима.” *Археолошки прилози*, књ. XXVI–XXVII (2005а): стр. 465–515.
- Јовановић Т. „Краћа верзија апокрифа о Адаму и Еви у српском препису XVI века.” *Slavia*, 74/2–3 (2005б): стр. 367–377.
- Јовановић Т. „Посебна варијанта Варуховог открочења у српском препису с почетка XVI века.” *Slavia*, 78/3–4 (2009): стр. 363–378.
- Јовановић Т. „Три нова преписа Кантакузинове Молитве Богородици.” *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. LXXIX (2013): стр. 139–162.
- Јовановић Т. (прир.). Доментијан, *Житије Светог Саве*. Београд: СКЗ, 2001.
- Катић Р. *Хиландарски медицински кодекс N. 517. Превод*. Београд – Горњи Милановац: Народна библиотека Србије, Дечје новине, 1989.
- Карејски титик*. <<http://www.monumentaserbica.com/rukse/ruknew/rukmain.php?rukopis=ktip>> 22. 12. 2018.
- Маринковић Р., Јерковић В. (прир.). *Српска Александрида. Свеска друга*. Београд: САНУ, 1985.
- Новаковић С. „Тужбалица над Ђурђем Бранковићем.” *Примери књижевности и језика старог српскога и српско-славенскога*. Београд: Краљ.-српска државна штампарија (1904): стр. 309–313.
- Новаковић С. *Матије Властара Синтагмат*. Београд: СКА, 1907.
- Стојановић Љ. *Стари српски записи и натписи*. Књ. 1. Београд: СКА, 1902.
- Стојановић Љ. *Стари српски родослови и летописи*. Београд: СКА, 1927.
- Трифунковић Ђ. *Примери из старе српске књижевности*. Београд: Слово љубве, 1975.
- Хиландарски титик*. <<http://www.monumentaserbica.com/rukse/ruknew/rukmain.php?rukopis=hilitip>> 12. 01. 2018.

*

- Daničić Gj. „Indijske priče prozване Stefanit i Ihnilat.” *Starine JAZU*, knj. II (1870): стр. 261–310.
- Močuljskij W. „Zur mittelalterlichen Erzählungsliteratur bei den Südslaven.” *Archiv für slavische philologie*, XIV (1893): стр. 371–381.
- Novaković S. „Physilologus. Slovo o veúehâ hodeúihâ i leteúihâ.” *Starine JAZU*, knj. XI (1879): стр. 181–203.
- Ringheim A. *Eine Altserbische Trojasage*. Prague–Upsal: Publications de l’ Institut slave d’ Upsal, 1951.

Владимир Р. Поломац

СЛОЖЕНИЕ ОТРИЦАНИЙ В СЛАВЯНОСЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ С АСПЕКТА ФУНКЦИОНАЛЬНОГО РАССЛОЕНИЯ

Резюме

Исходя из гипотезы, что конструкция с отрицательным универсальным квантификатором в препозиции и отсутствием отрицания с предикатом (NegQ + NegV) является особенностью высокого стиля славяносербского языка, в данной работе на основании корпуса памятников славяносербского языка различных жанров исследуется дистрибуция конкурентных конструкций для выражения сложения отрицаний, унаследованных от старославянского канона. Наряду с подтверждением указанной гипотезы, исследование указывает на книжный характер конструкции NegQ + NegV в славяносербском языке, а также на расширение объема ее употребления в славяносербском языке высокого стиля по сравнению со старославянским языком. Конструкция NegQ + NegV, так же как и конкурентная конструкция с отрицательным универсальным квантификатором (в препозиции или постпозиции) и отрицательным предикатом (NegQ + NegV // NegV + NegQ), редко используются в поэтических текстах, тогда как в прозаических текстах они чаще встречаются в житиях, типиконах, повествовательных произведениях // „беллетристике” и юридическо-деловой письменности. Вариативное использование конкурентных конструкций в сакральных жанрах первоначально обусловлено литургическим или нелитургическим характером текста (культовые списки – типиконы, апокрифы, записи и надписи), а также индивидуальными особенностями автора (образованностью, в случае Константина Философа) или особенностями автора и стилем эпохи (например, в произведениях Д. Кантакузина). Вариативное использование конкурентных конструкций в светских жанрах чаще всего обусловлено содержанием и структурой текста (монастырские дарственные записи – мирские грамоты и письма), происхождением текста (оригинальные кодексы – переводные кодексы), принадлежностью к определенному текстологическому варианту или широкому предназначению текста (ср. различные языковые реализации в переводной литературе и переводном законодательстве), а также индивидуальными особенностями автора (ср. состояние в *Сказаније о писменех* Константина Философа). Среди наиболее значительных факторов, влияющих на выбор конкурентных конструкций, особенно следует выделить употребление конструкции со сложением отрицаний в прескриптивных (директивных) положениях церковно-юридических и юридическо-деловых текстов, а также в прямой и косвенной речи в текстах повествовательного характера (в особенности в житиях и повествовательной прозе // „беллетристике”). Употребление конструкции NegQ + NegV в исследованном корпусе, а также конкурентной конструкции NegQ + NegV // NegV + NegQ в принципе подтверждает имеющиеся знания о функциональном расслоении славяносербского языка, основанные на исследовании других синтаксических особенностей, прежде всего, предложно-падежных конструкций, абсолютного дательного падежа, гипотактических структур и причастий.

Ключевые слова: старославянский язык, славяносербский язык, функциональное расслоение, сложение отрицаний.